

УДК 338.43: 631.1

Голович Н. М.

Херсонський державний аграрний університет

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проведено аналіз існуючих методик оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано недоліки та переваги існуючих методів оцінки рівня економічної безпеки відносно діагностики сільськогосподарського підприємства. Запропоновано авторську методику оцінки рівня економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств, яка складається із шести секторів.

Ключові слова: економічна безпека, методи оцінки, рівень економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, складові економічної безпеки, сектор економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Постановка проблеми. В нестабільних ринкових умовах, підкріплених опортуністичними настроями політичної ситуації в країні, діагностика економічної безпеки є важливим інструментом для виявлення резервів й можливостей збільшення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств. Зосереджуючись на локальних короткострокових завданнях, сільськогосподарські підприємства нехтують визначенням рівня економічної безпеки підприємства, тому ризикують понести величезні збитки, знищити конкурентні переваги, нівелювати власний потенціал і, як наслідок, привести до банкрутства. Тому актуальним є питання визначення методики оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню оцінки рівня економічної безпеки підприємства присвячено наукові праці таких вчених як Марущак С.М., Бендикова М.А., Ілларіонова А., Ковальова Д., Сухорукової Т., Штовби С.Д., Олейнікова Е.А., Реверчук Н.Й., Довбня С.Б., Гічової Н.Ю., Ткаченко А.М., Резніков О.П., Іванової Н.С. та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте залишається не вирішеним питання єдиної методики оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є удосконалення методики оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Виклад основного матеріалу. Акцентуючи увагу лише на збільшенні валового доходу та максимізації прибутку, суб'єкти господарської діяльності, виробництво яких зосереджено в аграрному секторі України, нівелюють існуючий потенціал галузі, мінімізуючи інноваційну діяльність та зводячи моніторинг рівня економічної безпеки до розрахунку чистого прибутку (збитку). Для оцінки економічної безпеки підприємств (ЕБП) пропонується велика варіативність моделей, методів та методик, систематизуючи які можна виокремити (рис. 1): індикаторний підхід; ресурсно-функціональний підхід; програмно-цільовий підхід.

Звернемо увагу, що науковці у визначенні методики оцінки досліджуваного поняття не мають єдиної думки, хоча й прослідковується певна системність. Зокрема Рубанов М.М. виокремив два напрями оцінки економічної безпеки

підприємств: на основі показників безпеки та показників небезпеки [1, с. 153]. Кракос Ю.Б. і Серик Н.І. рівень економічної безпеки розглядають за різними сторонами діяльності компаній [2, с. 105], тоді як Шпанковська Н.Г., Костанецький В.В., Котенко Н.О. наполягають, що оцінка рівня економічної безпеки підприємства повинна ґрунтуватися на аналітичних показниках динаміки, структури та співвідношень взаємопов'язаних показників.

У роботах Покропивного С.Ф., Донець Л.І., Ващенко Н.В. та багатьох інших [3, с. 137], оцінку економічної безпеки підприємств, до яких відносяться також і сільськогосподарські підприємства, пропонують проводити на підставі розрахунку сукупного критерію економічної безпеки (формула 1):

$$K_{EB} = \sum_{i=1}^n k_i * d_i, \quad (1)$$

де, k_i – величина окремого критерію за i -ю функціональною складовою;

d_i – питома вага (значимість) i -ої функціональної складової;

n – кількість функціональних складових економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Значення k_i визначають за формулою 2:

$$k_i = \frac{C3_i}{3_i}, \quad (2)$$

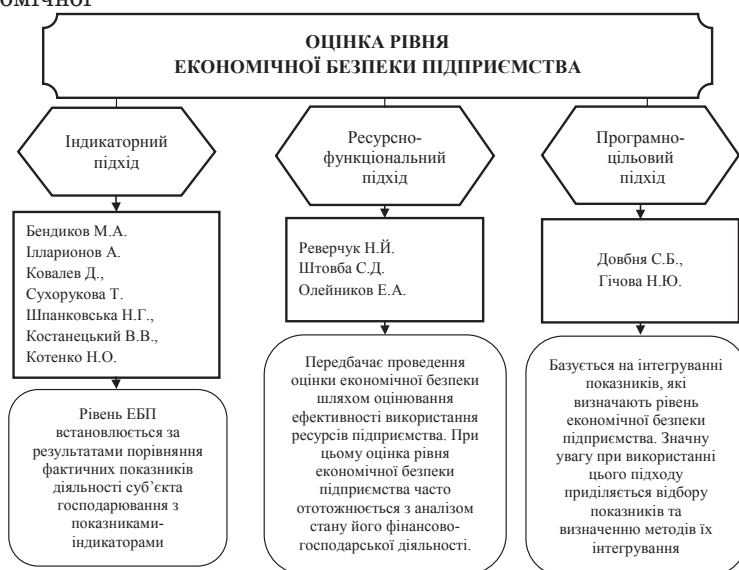

Рис. 1. Підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства *

* Згруповано автором за даними [3; 5; 11; 15]

де CZ_i – сукупний збиток за i -ю функціональною складовою;

Z_i – сумарні витрати на реалізацію заходів щодо попередження збитку сільськогосподарських підприємств за i -ю функціональною складовою.

Академік Ткаченко А.М. та Резніков О.П. всю сукупність існуючих методик оцінки економічної безпеки підприємства, до яких належить досліджувана категорія підприємств, об'єднують у дві групи: 1) оцінка рівня економічної безпеки підприємств в цілому по підприємству, переважно з використанням евристичних методів або використання показників однакових для всіх складових; 2) оцінка економічної безпеки підприємства за певними окремими складовими, після чого інтегрування та зведення оціночних показників до кінцевого, остаточного значення. Вони зауважують, що діагностика повинна враховувати стратегічні цілі, задачі підприємства, галузеву й виробничу специфіку, а також базуватися на соціальній, виробничо-технічній, організаційно-адміністративній єдності [2, с. 102-106].

Шлемко В.Т. й Бінько І.Ф. пропонують узагальнюючу оцінку економічної безпеки підприємства на підставі зіставлення граничних і фактичних значень індикаторів [3; 4], поєднану з використанням графічного аналізу, що дає змогу виокремити три зони безпеки сільськогосподарського підприємства: зону нормального рівня, зону критичного рівня та зону передкризового рівня. У якості індикаторів можуть виступати нормовані значення показників, розрахованих на базі граничних значень вихідних показників за формулою 3:

$$X_i = \left(\frac{P_{фi}}{P_{нi}} \right)^b, \quad (3)$$

де $P_{фi}$, $P_{нi}$ – відповідно фактичні та нормативні значення i -го показника;

b – показник ступеня (для показника типу «мінімум» = 1, для типу «максимум» = -1).

Отримана на основі проведених досліджень графічна модель дозволяє наочно побачити не тільки існуючий стан безпеки, але й пріоритетний [4], що є головною перевагою даної методики у визначенні рівня ЕБП сільського господарства.

Широкого розповсюдження набув індикаторний метод діагностики рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Наприклад, Ковальов Д. й Сухорукова Т. використовують такі підсистеми економічної безпеки підприємства як технологічна безпека, ресурсна безпека та фінансова безпека, до кожної з яких виокремлюють певний набір індикаторів та відповідні вимоги до їх величин або умов дії [5]. На основі бальних оцінок складових пропонує діагностувати рівень економічної безпеки підприємств Реверчук Н.Й. звужуючи аналіз до показників техніко-технологічної, фінансової, кадрової, екологічної, інформаційної, політико-правової, силової та ринкової безпеки [6]. Пропонуючи граничні межі запропонованого набору коефіцієнтів, науковець не дає обґрунтування свого вибору, що ускладнює його застосування. Не зважаючи на досить великий асортимент показників, автор не врахувала деякі особливості, що характерні для сільськогосподарських підприємств.

На чотири блоки поділяють систему індикаторів оцінки Клебанова Т.С. і Сергієнко С.А.: блок ринкових факторів, блок не ринкових факторів, блок соціально-політичних факторів та блок факторів впливу економічного простору [9]. Варто наголосити, що для функціонування сільськогосподарських підприємств важливою є оцінка впливу контрагентів на рівень економічної безпеки, що не враховано в даній методиці.

Таким чином, аналіз методик заснованих на діагностиці окремих складових економічної безпеки сільськогосподарських підприємств мають ряд найпоширеніших спільних недоліків, а саме:

- відсутня обґрунтована рекомендація вибору показників, що відображають стан обраних функціональних складових;

- відсутня єдина градаційна шкала для аналізу стану обраних оціночних складових рівня економічної безпеки підприємства;

- відсутня єдина система показників за однаковими функціональними складовими. Автори методик не мають спільної думки щодо критеріальних коефіцієнтів, а тому результати оцінювання не є однаковими;

- суб'єктивний характер визначення вагових коефіцієнтів, який залежить від думки експертної групи;

- неврахування якісних показників діагностики функціональних складових економічної безпеки підприємства або складність визначення їх впливу. Так для сільськогосподарських підприємств важлива роль належить високій кредитній репутації, але разом з тим він є не важливим за умови самофінансування діяльності; через високу плинність кадрів, пов'язану із сезонністю виробництва у галузі, важко оцінити рівень відданості персоналу, а тому існує високий ризик небезпеки кадрової складової. Тоді як рівень довіри до суб'єкта господарської діяльності його контрагентів безпосередньо пов'язаний одночасно з прибутковістю підприємств, дотриманням договірних умов, репутації та іншого;

- алгоритм оцінювання економічної безпеки є не досконалим та має складності у практичній реалізації;

- важкість практичного розрахунку, яка пов'язана з великим асортиментом функціональних складових рівня економічної безпеки підприємств, що пропонуються різними авторами. Необхідно мати на увазі, що запропонована І. Нагорною інноваційна та ретроспективна складові економічної безпеки промислового підприємства не можуть бути розраховані на практиці для більшості агропромислових підприємств, через недоліки методологічної статистичної звітності та низький рівень нововведень у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств. Тоді як комерційна, ринкова, соціальна, сировинна та енергетична складові рівня економічної безпеки підприємства, запропоновані дослідниками С. Довбня й Н. Гічовою [7, с. 88-97] є актуальними для аграрного сектора економіки.

На інвестиційну підтримку умов, які забезпечують економічну безпеку підприємств, до яких відносяться також і сільськогосподарські підприємства, звернули увагу Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. [8] та Шлемко В.Т. [4, с. 138] у методиці визначення співвідношення величини бруто-інвестицій до суми ресурсів, необхідних для умов високого рівня економічної безпеки (формула 4):

$$P_{EB} = \frac{BI^t}{I_{EB}^t} \rightarrow 1, \quad (4)$$

де BI^t – бруто-інвестиції у році t ;

I_{EB}^t – інвестиції підприємства в році t , необхідні для забезпечення економічної безпеки підприємства.

На основі отриманих даних, автори методики пропонують сім рівнів економічної безпеки та відповідну характеристику їх стану: підтримуючий (до 0,05), мінімальний (0,06-0,10), дуже низький (0,11-0,19), низький (0,2-0,29), середній (0,3-0,49), високий (0,5-0,7), дуже високий (більше 0,7) [8], що дозволяє отримати не лише кількісний, а й якісний аналіз досліджуваного стану, зосереджуючись на конкурентних здатностях підприємства, але не враховуючи інші функціональні складові. Звернемо увагу, що для підприємств сільського господарства роль інвестицій у підтриманні належного стану розвитку є важливою, а тому вважаємо, що методика бруто-інвестицій здатна об'єктивно охарактеризувати стан безпеки (небезпеки).

Через загрозливий і всеохоплюючий характер світової фінансової кризи, частина науковців наголошують на пріоритетності фінансової складової економічної безпеки підприємства [10; 11]. Так, Євдокімов Ф.І., Мізіна О.В. й Бородіна О.О. пропонують бальну експрес-оцінку фінансової безпеки підприємства, що ґрунтується на граничних значеннях показників та їх рейтингу. Ляшенко С.Н. апелює до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, яка основана на аналізі фінансової стійкості, що залежить від кількості оборотних коштів для здійснення виробничо-збутової діяль-

ності [10]. Солідарним до діагностики економічної безпеки підприємства за фінансовим станом є також Гришко Н.Є., Полтавська Є.О., Кавун С.В., Вихристюк О.С. [11, с. 199] та інші.

Досліджуючи економічну безпеку агропромислового підприємства, до яких варто віднести й сільськогосподарські підприємства, Іванова Н.С. в результаті канонічного аналізу виокремлює чинники-симптоми рівня економічної безпеки, а саме фінансові коефіцієнти: коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), коефіцієнт фінансової стійкості (коефіцієнт фінансування), коефіцієнт обіговості капіталу, валова рентабельність продаж, рентабельність власного капіталу, коефіцієнт придатності основних засобів та фондівіддачу. Автор пропонує п'ять рівнів економічної безпеки підприємства, до кожного з яких запропоновано граничне значення: абсолютно безпечні, безпечні, достатньо безпечні, небезпечні, криза економічної безпеки [12, с. 27].

Але даний підхід, що заснований на фінансовій складовій досліджуваного поняття, не може об'єктивно охарактеризувати рівень економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, для яких велике значення мають й інші складові. Так, наприклад за даними аналітиків 80% збитку матеріальним активам наносить власний персонал

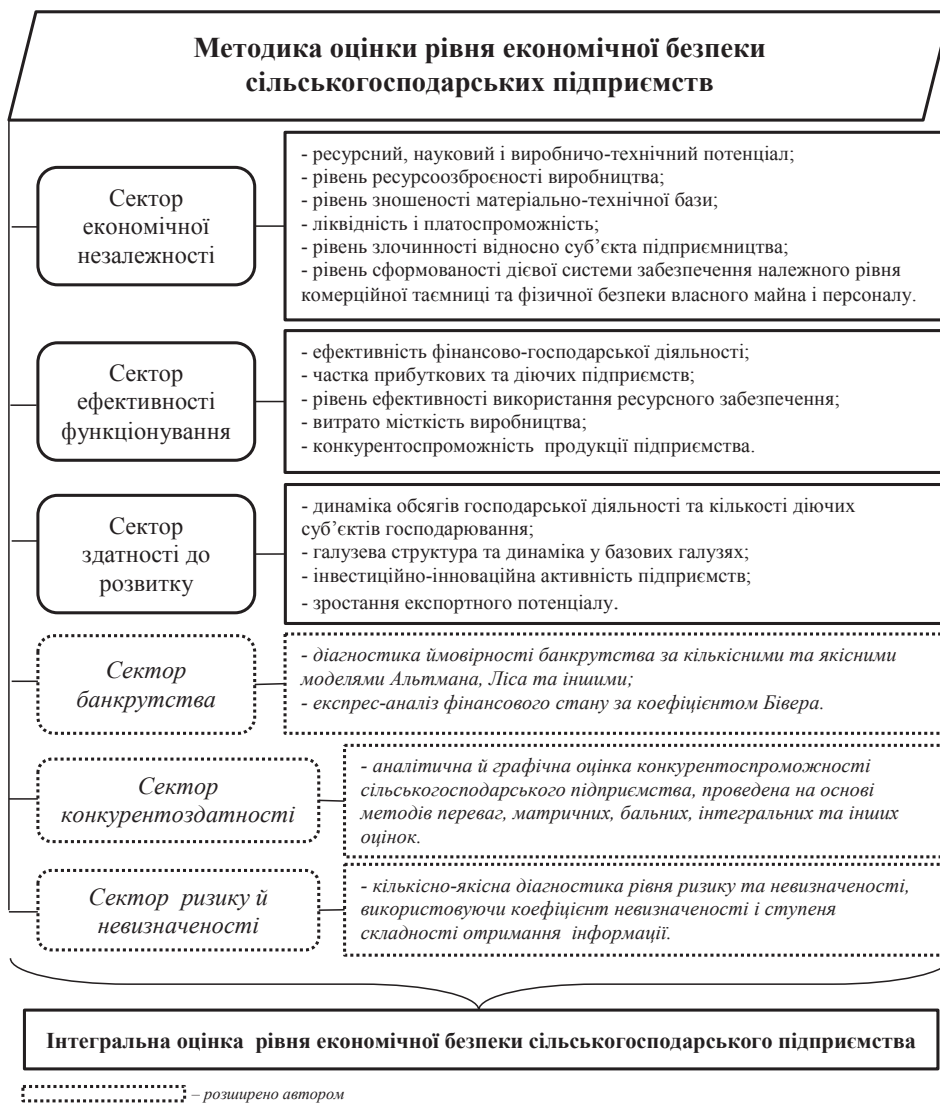

Рис. 2. Методика оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств *

* Згруповано за даними [14; 15] та розширено автором

компаній [13], а в середньому проблеми кадрової безпеки знижують прибуток на 6-9% [3, с. 124]. Тому для сільськогосподарських підприємств, для яких характерна висока плинність кадрів через сезонність виробництва, а також низький рівень заробітної плати й важкі умови праці, важливим є врахування даної складової в інтегральній оцінці економічної безпеки підприємства, хоча зауважимо високу значимість у ній рівня фінансової складової

Враховуючи, що сільське господарство є одним з фундаментів АПК України та ключовим елементом у зміцненні продовольчої і, як наслідок, національної безпеки країни, зауважимо, що важливим аспектом аналізу економічної безпеки сільського господарства повинно бути дослідження рівня банкрутства, конкурентоздатності, невизначеності й ризику підприємства, тому вважаємо за необхідне поглибити методику оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та проводити її за такими секторами: сектор економічної незалежності; сектор ефективності функціонування; сектор здатності до розвитку; сектор банкрутства; сектор конкурентоздатності; сектор ризику й невизначеності (рис. 2).

Кожен із запропонованих секторів рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства складається з критеріальних показників, оцінку стану яких варто порівнювати з їх норма-

тивними значеннями галузі. У результаті на основі проведеного аналізу розраховують інтегральний показник, який становить суму шести запропонованих секторів з врахуванням вагового коефіцієнта кожного. Слід наголосити, що аналіз за даною методикою враховує стан основних складових економічної безпеки й на нашу думку найбільш точно віддзеркалює особливості функціонування сільськогосподарського підприємства.

Висновки і пропозиції. Отже, моніторинг рівня економічної безпеки дає змогу своєчасно виявити існуючі та можливі загрози функціонування сільськогосподарського підприємства. Виявлено, що на сьогодні існує три основних підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства (індикаторний, ресурсно-функціональний, програмно-цільовий), але жоден із них не враховує в повній мірі особливостей функціонування підприємств сільського господарства, а тому нами запропоновано методику оцінки, засновану на визначенні стану базових секторів: сектор економічної незалежності; сектор ефективності функціонування; сектор здатності до розвитку; сектор банкрутства; сектор конкурентоздатності; сектор ризику й невизначеності, кожен з яких складається з відповідних критеріальних показників та індикаторів, на основі розрахунку яких визначають інтегральну оцінку рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Список літератури:

1. Рубанов М. М. Оцінка економічної безпеки підприємства / М. М. Рубанов // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Безпекознавство: теорія та практика», 15.03-15.04.2013 р. – Луганськ – С. 153-156.
2. Ткаченко А. М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства / А. М. Ткаченко, О. Л. Резніков // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 101-106.
3. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [В. М. Гець, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.]; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
4. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
5. Ковалёв Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалёв, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-52.
6. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
7. Довбня С. Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88-97.
8. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
9. Клебанова Т. С. Моделі оцінки, аналізу та прогнозування економічної безпеки підприємства / Т. С. Клебанова, Є. А. Сергієнко // БізнесІнформ. – 2006. – № 8. – С. 65-72.
10. Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С. Н. Ильяшенко // Наукові праці ДонНТУ – 2002. – № 48. – С. 16-22.
11. Вихристюк О. С. Методичні підходи до вимірювання економічної безпеки підприємства. / О. С. Вихристюк. // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 1 (24). – С. 194-200.
12. Іванова Н. С. Модель оцінки економічної безпеки агропромислових підприємств / Н. С. Іванова // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 7-8 – С. 26-29.
13. Johansen S. Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models / S. Johansen // Econometrica. – 1991. – № 9. – P. 1551-1580.
14. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
15. Кредісов В. А. Розвиток підприємництва у сучасних транзитивних економічних системах : дис. ... доктора екон. наук : 08.01.01 / Кредісов Вячеслав Анатолійович. – К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2005. – 368 с., 51 арк. – Бібліогр.: арк. 353-368.

Голович Н. М.

Херсонський державний аграрний університет

МЕТОДИКА АНАЛИЗА И ОЦЕНКИ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

Проведен анализ существующих методик оценки уровня экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий. Проанализированы недостатки и преимущества существующих методов оценки уровня экономической безопасности в отношении диагностики сельскохозяйственного предприятия. Предложена авторская методика оценки уровня экономической безопасности функционирования сельскохозяйственных предприятий, которая состоит из шести секторов.

Ключевые слова: экономическая безопасность, методы оценки, уровень экономической безопасности сельскохозяйственного предприятия, составляющие экономической безопасности, сектор экономической безопасности сельскохозяйственного предприятия.

Golovich N. M.

Kherson State Agrarian University

METHODOLOGICAL ANALYSIS AND EVALUATION OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

The analysis of existing methodologies to assess the level of economic security of farmers. Analyzed the advantages and disadvantages of the existing methods of assessing the level of economic security regarding diagnosis farm. An original technique of assessing the level of economic security of the farm, which consists of six sectors.

Key words: economic security, methods of assessment, the level of economic security of agricultural enterprises that make economic security, economic security sector agricultural enterprises.